

יוסף ניצן – משה יעקובי, שער למקרא, ספריית אלינר, ההסתדרות הציונית העולמית המחלקה לחינוך ולתרבות תורנית בגולה, ירושלים, תשמ"ח, 209 עמ'.

ספרי המבוא למקרא המצויים כיום מתאפיינים ב'כבדותם': דיונים ארוכים וסקירות מייגעות במקצת בתחומים רבים ושונים הקשורים להתגבשות המקרא, מסירתו, תרגומו ופרשנותו. הספר החדש שלפנינו מהווה חידוש מרענן בשטח זה. הכותבים מייעדים אותו "לתלמידי ישיבות תיכוניות ובתי-ספר תיכוניים, לתלמידי מכללות למורים, לסטודנטים וכן לכל אדם משכיל ושוחר דעת, בארץ ובתפוצות" (הקדמה, עמ' 6). לקהל רחב זה הספר מתאים יותר מספרי המבוא שקדמוהו. אופיו זה של הספר הביא כנראה את הכותבים לוותר על הפניות ביבליוגרפיות בסוף כל פרק ולהסתפק ברשימה כללית מאוד בסוף הספר. מובן שלצורך לימוד יסודי וחיפוש מקורות נוספים יוסיפו לשמש ספרי המבוא הקלאסיים (שנמנו בעמ' 206).

בולט לעין המאמץ שנעשה לשוות לספר צורה הדורה ומאירת עיניים. זאת בעיקר באמצעות שילוב עשרות תמונות ותרשימים, מהם המציגים לעיני הקורא את הנושאים הנדונים גופם, ומהם הקשורים לנושא בעקיפין והובאו להרחבת דעתו של הקורא.

מטבע הדברים, רוב החומר נאסף מספרי מבוא קודמים, ותרומתם של הכותבים היא בבחירת החומר, בעריכתו, בהרחבת עניינים מסוימים ובהדגמתם במטרה להבהירם. יש לציין את האיזון בין הנושאים, שהושג גם באמצעות חלוקה לפרקים, שגודלו של כל אחד מהם אינו עולה על עשרים עמודים. מהדורה חדשה מסוג זה נבנתה גם ביכולתה לחדש ולעדכן את החומר, בעיקר על יסוד המחקר בשנים האחרונות מאז הופיעו הספרים שקדמוהו. בתחום זה יש לציין את הזכרת 'פסוקי ברכת כוהנים' שנתגלו כתובים על גלילי כסף בכתף הינום (עמ' 104); את חרס האלף-בית שנתגלה בעזבת צרטה (עמ' 33); את הזכרת מהדורת 'דעת מקרא' וסדרת ספריה וגליונותיה של פרופ' נ' ליבוביץ (176-177). יש לציין במיוחד את הפרק 'סגולות הסיפור התנכ"י', שלא נכלל עד היום במתכונת זו בספרי המבוא (עמ' 179-184; חבל שפרק זה סונף לכותרת 'שירה ופרוזה בתנ"ך'. הוא ראוי לעמוד כפרק בפני עצמו).

אולם ניתן להצביע גם על חסרונות בתחום זה של עדכון החומר: בסקירת מהדורות המקרא (105-109) ראוי היה להזכיר את מהדורתו של א' דותן (המבוססת על כתי"ל לניגרד) ובמיוחד את מהדורת ברויאר (מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז-תשמ"ב) המבוססת על בירור נוסח המסורה באמצעות כתיב-היד החשובים המייצגים נוסח זה. בעניין כתר ארם צובה, שהוזכר פעמים רבות בספר בהקשרים שונים, ראוי היה להתייחס לספרו של א' שמוש 'הכתר' (הוצאת מכון בן-צבי, ירושלים, תשמ"ז). משיצא ספר זה לאור שוב אי אפשר לכתוב שהכתר 'הגיע לארץ בדרך שלא נתפרסמה עד כה ברבים' (עמ' 100). עוד נתברר בספר זה, כי מספר הדפים בכתר היה כ-490 ולא 380, וכי מאז נתגלה דף נוסף של הכתר (בשנת תשמ"א) מצויים בו 295 דפים.

עניין אחר הקשור לסידור החומר, אך הופך לבעיה מהותית: הדיון בניקוד מופיע בפרק השלישי (לפני הדיון במגילות מדבר יהודה!) והדיון בטעמי המקרא מופיע בפרק החמישי, בעוד שהפרק הששי עוסק ב'בעלי המסורה ומפעלם'. סידור כזה מפקיע, כביכול, מבעלי המסורה את שני התחומים החשובים ביותר של יצירתם, ומותיר בידם רק את רשימות המסורה, שהקורא מן השורה של זמננו אינו מבין אותם, ואין צריך לומר שאינו משתמש בהם!

מגדים ז (שבט תשמ"ט)

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הערות נוספות, על-פי סדר הספר:

עמ' 40. 'הריפוי כ (נדיר למדי)'. הכוונה היא לסימון קו הרפה מעל לאותיות בגדכפ"ת (ואותיות נוספות). סימן הרפה נשמט פה, כנראה מסיבות טכניות. אשר לנדירות, אילו טרחו הכותבים לעיין, למשל, בתצלום השער המפואר שבראש ספרם (מ'כתר דמשק) היו מגלים שם את סימן הרפה 93 פעמים! סימון זה הוא שיטתי בכתבי-היד של בעלי המסורה, והושמט רק בדפוסים המאוחרים (בשל קיומו של סימן הדגש, שבהעדרו האות רפה).

עמ' 41. בעיית הקמץ והשווא במלה 'יכלמו' הובאה פה להדגמת הקושי בזיהוי הקמץ ובזיהוי השווא. אולם מוזר הדבר שהפרק מסתיים פה ומותיר את הבעיה בלתי פתורה, כאילו הייתה באמת בעיה קשה בדקדוק. נדרשת פה הערה על מוצאו ההיסטורי של השווא הנע מתנועה. לחליפין, הרי זו הזדמנות טובה להסביר לקורא בן ימינו מהו תפקידו של המתג ובאלו מקרים הוא יכול לסייע לו בקריאת המקרא. עמ' 45. 'כל אחת משתי המגילות האלה מכילה את כל ספר ישעיהו'. צ"ל 'היכלה' (ראה בעמ' 46, שרק כרבע ממגילת ישעיהו השנייה נשתמר).

עמ' 60. אותיות בגדכפ"ת אחרי אהו"י. מבחינה בלשנית נכון יותר לדון באותיות בגדכפ"ת אחרי הברה פתוחה (שלא כבעלי המסורה שדנו באהו"י ובחריגים).

עמ' 60. סידור טעמים בספר מודפס בסדר-מחשב הוא עניין קשה למדי. הבעיה נפתרה פה באמצעות שימוש בצילום מתנ"ך קורן. אלא שראוי היה לנקוט דרך זו בעוד כמה מקומות שבהם דנים בטעמים ובהשפעתם, כגון בהשפעת הטעמים בטעם העליון והתחתון על דגשות ה' (עמ' 60) ובשינויי הניקוד בהברה המוטעמת מלרע במלה 'יומת' (עמ' 63).

עמ' 61. 'מלכים ... רביעי'. מי שעייך בכללי טעמי המקרא יודע שרביעי הוא משנה ולא מלך (אלא שאינו יכול להיות המשנה האחרון לפני המלך). הכתוב פה סותר את הטבלה שהובאה לעיל בעמ' 59, ובה הוגדר הרביעי כמשנה. מסיבה דומה אין לייחס לרביעי הגדול בטעמי אמ"ת דרגה בפני עצמו.

עמ' 61. הטעם העליון בעשרת הדיברות המופיע בתנ"ך קורן אינו מתאים לכתבי היד (בדיבר הראשון). ראוי להציג את מהדורת ברויאר, שבה שני הטעמים מופיעים על-פי המסורה.

עמ' 71. אי אפשר לקרוא לרשימת המסורה המפרטת את האותיות הגדולות בתורה (והמודפסת במקראות גדולות בתחילת דברי הימים) בשם 'מסורה קטנה'.

עמ' 73. שתיים מן הדוגמות של כתיב וקרי שהובאו כאן אינן נכונות. המלים 'משפתחיותם' (יחזקאל, ח'; טו) ו'ישלח' (שמו"א, א'; יז) הן חריגות, אך הקרי שלהן איננו שונה מן הכתיב!

עמ' 75. הדוגמה שהובאה כאן ל'קרי ולא כתיב' (השחר – שחר) איננה מתאימה. אין פה מלה שהיא 'קרי ולא כתיב' (כשימוש הנפוץ של מונח זה, וכפי שהוגדר בעמ' 74). גם על-פי מינוחם של בעלי המסורה אין פה אות שהיא 'קרי ולא כתיב' אלא 'קמייתא נסבה מן תניינא' (אכלה ואכלה, סעיף 101).

עמ' 79. להבהרת התרשים בתחתית העמוד, יש להפריד את שני כתבי-היד המובאים בו להשוואה. עמ' 81. ספרו של ליפשיץ העוסק בחילופי בן-אשר ובן-נפתלי הופיע בשנת תשכ"ה. כמדומה שלא ניתן כבר לנקוט כאן בביטוי 'נתפרסם לאחרונה'.

עמ' 82. כותרת סעיף יא צריכה להיות 'אוספים של המסורה'. הכותרת 'המסורה במהדורה השנייה של מקראות גדולות' צריכה להיות כותרת משנה.

עמ' 88. הדיון בחלוקה לפרקים איננו יכול להיכלל בקטע שכותרתו 'החלוקה לסדרים' וראוי לכותרת לעצמו.

עמ' 190. הדוגמות הבודדות של חריזה במקרא שהובאו אינן משכנעות, ומסתבר שאינן אלא מקרה. נזכיר מספר טעויות דפוס המשבשות את ההבנה: בעמ' 36. צ"ל 'יכו' במקום 'הנו'; בעמ' 78. צ"ל 'אָלה ל', אישו ל', בזה ל', בחירו ל'.

ולסיום, עמ' 206. 'מגדים' איננו כתב-עת להוראה אלא בטאון לענייני מקרא. אנו מקווים שיתפוס את המקום הראוי לו בתחום זה.